

Šipek (*Rosa canina*)

Divja roža, divja vrtnica, babji zob, bavec ali pasja gartroža kot imenujemo to imenitno rastlino, je od nekdaj bila značilni del naše krajine, nje plodovi – šipki pa pomemben del prehrane. Gre za osnovnega predstavnika rodu *Rosa* (šipek) po katerem je poimenovano ime te izredne družine *Rosaceae* oziroma rožnice. *Rosa canina* L. je znanstveno ime za šipek, ki ga pogosto zaradi preprostih neopaznih cvetov med sprehodom v naravi opazimo šele v jesenko zimskem času, ko se plodovi – šipki obarvajo v čudovite rdeče barve. Poznanih je približno 200 vrst šipka, a le peščica teh daje plodove, ki so primerni za uporabo. Navadni šipek (*R. canina*) je razširjen po vsej Evropi, v Severni Afriki in vse do zahodne Azije. V naravnem okolju ga najdemo celo do 1.300 m nadmorske višine, najpogosteje na suhih in sončnih rastiščih, pojavi se v živih mejah, na obronkih gozdov in skalnatih pobočjih. Njegove s trni posute vejice se mestoma v velikih lokih upogibajo vse do tal. V Sloveniji ga najpogosteje srečamo v okolici Črnomlja, Sežane, Gorice in Ilirske Bistrice. Najbolj poznane sorte *R. canina* so sorte kiese, pfänder in schmids ideal. Naslednjo vrsto šipka, to je japonski šipek (*Rosa rugosa*) v našem okolju srečujemo šele od leta 1854 naprej. Sicer izvira iz vzhodne Azije, a se zaradi izredne prilagodljivosti na različna okolja uspešno naseljuje širom sveta. Je izredno robusten, odporen na različne bolezni ter škodljivce. Manj mu ustrezajo apnenčasta tla, prav nič slabše pa ne uspeva na peščenih in zasoljenih tleh. Grm je malce nižji kot *R. canina*, vejice so debelejšje ter še gosteje porasle s trni. Ob grmu je moč opaziti mnoge koreninske poganjke. Pocvita od maja do oktobra, cvetovi pa se spreminjajo od nežne bele barve do temno karminasto rdeče. Grm je primeren za zasajanje v skupinah, kjer še posebej pride do izraza. Pri tej vrsti poznamo mnogo različnih, čudovitih sort okrasnega šipka kot tudi tiste odbrane za predelavo. To sta na primer sorti besshipnyi in nektar. Naslednja zanimiva vrsta je jabolčni šipek (*Rosa villosa*, syn. *Rosa pomifera*), ki ga najdemo na rastiščih od Evrope vse do Kavkaza. Ustrezajo mu predvsem hribovite lege. Od ostalih se razlikuje predvsem v tem, da cveti krajši čas, šipki pa dozori sočasno. Japonski šipek je najpogosteje sajena vrsta za pridobivanje šipka, saj njegovi plodovi vsebujejo izrazito več vitamina C kot ostale vrste. Zaradi sočasnega zorenja ga je moč obirati strojno, kar je pri tako trnatih rastlinah izredno zaželeno. Jabolčni šipek sorte karpattia vsebuje največ vitamina C, žlahtnili pa so ga na Slovaškem. Poleg omenjenih, za pridobivanje šipka sadijo tudi francoski šipek (*Rosa gallica*), rdečelistni šipek (*Rosa rubinifolia*, syn. *Rosa glauca*), gorski šipek (*Rosa pendula*), *Rosa laxa* – sorti froebelii in pollmeriana ter vrsti *Rosa inermis* in *Rosa rubiginosa*.

Vedno pogosteje pa se na trgu pojavljajo nove, izboljšane sorte in hibridi. Pillniška vitaminska vrtnica PiRo3 (*Rosa dumalis* × *Rosa pendula*) je eden izmed hibridov. Njega posebnost je, da so vejice skoraj brez trnja. Cvetovi so veliki, blede roza obarvani in se razvijejo v velike opečnato rdeče šipke. Plodovi so zaradi odsotnosti trnov ter sočasnega zorenja enostavni za obiranje. Sorta je izredno rodna, zato jo pogosto sadijo v pridelovalnih nasadih. Ne glede na vrsto in sorto so načeloma vsi šipki užitni in primerni za uporabo v prehranske namene.

Šipki zelo dobro uspevajo na sončnih območjih in so tudi precej odporni na mraz, zato je to ena prvih rastlin, ki se naseli na zapuščene svetle predele. V kolikor želimo grme vrtnic občudovati dlje časa, jih je potrebno primerno vzdrževati in pomlajevati. Izrojene rodne veje je potrebno redno odstranjevati iz grma ter tako narediti prostor za nove mlade vejice. Najprimernejši čas je v času mirovanja rastline. Pri rezi grma velja velika previdnost, saj so veje zaradi trnatosti lahko ostre kot britev. Divji šipek razmnožujemo s semeni, ki pa jih moramo potem, ko jih odstranimo iz šipka izpostaviti nizkim temperaturam oziroma stratifikaciji. Sorte vrtnic in žlahtnega šipka pa razmnožujemo s cepljenjem. Cvetovi šipka so navadno blede rožnati, srečamo pa tudi bele in rožnate. Če se jim približate zagotovo zaznate kako prijetno dišijo. Grme, ki rastejo na ugodnem rastišču, v juniju krasijo tudi do 8 cm široki pravilni čašni cvetovi. Pojavijo se bodisi posamično, ali pa po več skupaj. Če pogledate cvet поблиže, lahko opazite, da so trije od petih čašnih listov urezani, dva pa ne. Šipkovi cvetovi predstavljajo pomembno pašo za čebele, sicer pa so samooplodni in ne

potrebujejo opraševalcev, da bi se iz njih razvili plodovi. Botanično uvrščamo plodove šipka med birne plodove. So jajčaste oblike, najdemo pa tudi vrste in sorte, ki imajo okrogle ali hruškaste oblike šipkov. Na primer *R. rugosa* ima izrazito ploščato okrogle plodove, na katerih navadno ostanejo čašni listi. Niso prav veliki, a sortni šipki lahko zrastejo tudi 4 cm v dolžino. Po večini so rdeče ali oranžne barve. Mesnato obloženi ter znotraj gosto dlakavi plodovi začnejo zoreti konec poletja. Neredko lahko opazimo, da je na že dozorelih plodovih še vedno prisotna čaša, ki zaradi svoje zanimive upognjenosti navzdol daje plodu prav poseben videz. Gladek in svetleč šipek sestavlja v cvetno os ugreznjeno votlo cvetišče, v katerem so drobni oreški. Če jih opazujemo v svežem šipku, lahko vidimo, da so svetleči, na enem koncu prirojeni z oranžno rdečo liso. Šipek vsebuje izredno velike količine vitamina C, lahko celo do 2 g v 100 g šipka, vitamine A in B, sadne kisline, sladkor, pektin ter beljakovine. Pomembne in zdravju koristne snovi so prisotne tudi v semenih, cvetovih in listih. Poleg vitamina C se v plodovih nahajajo tudi druge pomembne kisline, kot so jantarjeva, citronska, jabolčna in kremenčeva.

Dr. Nika Cvelbar Weber
Kmetijski inštitut Slovenije

Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja: Evropa investira v podeželje

Ilustracija šipka v *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz in Wort und Bild für Schule und Haus*, Otto Wilhelm Thomé, 1885.